

Overweldigende belangstelling voor congres rond loyaliteiten

Opbouwwerkers verkeren in een benarde positie. Ze zijn gedwongen te kiezen voor wie ze willen werken

In steeds meer beleidssectoren trekt de overheid zijn eigen 'sociaal technologische' deskundigen aan. Dat brengt vooral het opbouwwerk in een netelige positie.

Voegen de werkers zich in deze geruisloze ontwikkeling en laten zij zich opnemen in overheidsbedoelingen om effectief en democratisch beleid te kunnen maken?

Of kiezen zij voor 'het van onderop' bezig zijn. Dat wil zeggen stellen zij zich ondubbelzinnig ten dienste van de belangen die bewoners in hun situatie vaststellen? Ook wanneer die belangen recht tegen overheidsintenties in gaan?

Deze steeds klemmender wordende vraag is de inspiratie achter een landelijk congres voor opbouwwerkers dat volgende week donderdag en vrijdag in Utrecht plaats vindt.

Marjan de Bruin sprak met inleiders, organisatoren en gespreksleiders.

Ver van de bewoonde wereld, in een van de anonieme gebouwen in het Utrechtse universiteitscomplex De Uithof druppelen de deelnemers aan dit gesprek binnen. Op de Belgische opbouwwerker *Johan de Vriendt* na, komen de meesten van hen zo uit vergaderingen, lesgroepen of colleges: *Wolfgang Beck*, wetenschappelijk medewerker en onderzoeker aan het Instituut voor de Wetenschap der Andragogie - het IWA - in Amsterdam; *Wil van de Leur*, vroeger werkzaam als opbouwwerker in Leeuwarden, nu stafmedewerker bij de Nationale Raad voor Maatschappelijk Welzijn; *Wim van Rees*, jarenlang opbouwwerker in het noorden des lands, tegenwoordig docent methodiek opbouwwerk aan de Haagse Katholieke Academie; *Henk Bezemer*, wetenschappelijk medewerker en onderzoeker aan het Andragogisch Instituut van de universiteit in Utrecht een van de organisatoren van het opbouwwerkcongres, en *Paul Kuijpers*, directeur van het Provinciaal Opbouworgaan Noord-Brabant.

door Marjan de Bruin

Zij vormen het levend bewijs van wat tijdens het gesprek zorgelijk naar voren wordt ge-

bracht: de denkers zitten apart van de doeners; theoretische know-how en methodische reflecties worden op uitzonderingen na voor de praktijk bruikbaar gemaakt.

Dat brengt het opbouwwerk in een extra kwetsbare positie, want juist nu is het hoog tijd dat werkers zich realiseren waar zij mee bezig zijn, dat zij positie moeten kiezen, anders wordt het voor hen gedaan.

Wil van de Leur: 'Het opbouwwerk staat op een kruispunt. Door de ontwikkeling van het specifiek welzijnsbeleid dreigt het zich alleen nog maar bezig te houden met ongevaarlijke soorten groepswerk, dreigt het een van de vele agogische werksoorten te worden. De werkers moeten kiezen: steunen zij de ontwikkeling in de richting van een soort andragogen in de overheidsmachine - ook nog eens verdeeld naar departement - of willen zij zich structureel, op particuliere basis, verbinden met de belangen van bewonersorganisaties?

Het probleem is dat er natuurlijk niet één nationaal geldende keuze bestaat. Het gaat steeds om kleine momenten; de keuzes liggen verstopt en zijn van plaats tot plaats verschillend. De mate waarin de overheid haar eigen gedragsdeskundigen installeert varieert, net zoals de ruimte die het opbouwwerk heeft om van onderop bezig te zijn. Daardoor komen keuzevraagstukken op heel verschillende ma-

nieren naar voren'.

Johan de Vriendt: 'In België krijgen wij wel tien keer zo weinig aan middelen als jullie hier in Nederland. De keuze is voor ons overduidelijk: ofwel, steeds meer tegen de overheid aanleunen en de richting inslaan, die zij je dwingt te nemen, ofwel resoluut je eigen weg gaan, desnoods via zelfbedruiping.

Wij hebben een brutale overheid. Bij ons kun je een burgemeester niet aan zijn mouw trekken, dat laat ie zelfs niet toe. Terwijl je hier rustig met B en W in de clinch kan, zonder al je relaties door te snijden. Je moet dus kiezen: je voegt je naar de reglementen of je doet iets anders'.

Paul Kuijpers: 'Ik heb het gevoel dat die keuze hier toch feitelijk al gedaan is. Er zijn immers andragogen in overheidsdienst. Het opbouwwerk kan niet anders dan zich serieus afvragen welke politieke en maatschappelijke lijnen het zelf kan ontwikkelen. Als dat niet gebeurt, dan komt het werk in de marge terecht, net zoals op dit moment het algemeen maatschappelijk werk.

Je moet er bovendien rekening mee houden dat de bezuinigingen en beperkingen doorgaan. Als de druk toeneemt schuiven mensen nog makkelijker in de richting van de overheid. Kijk naar de stedelijke en provinciale

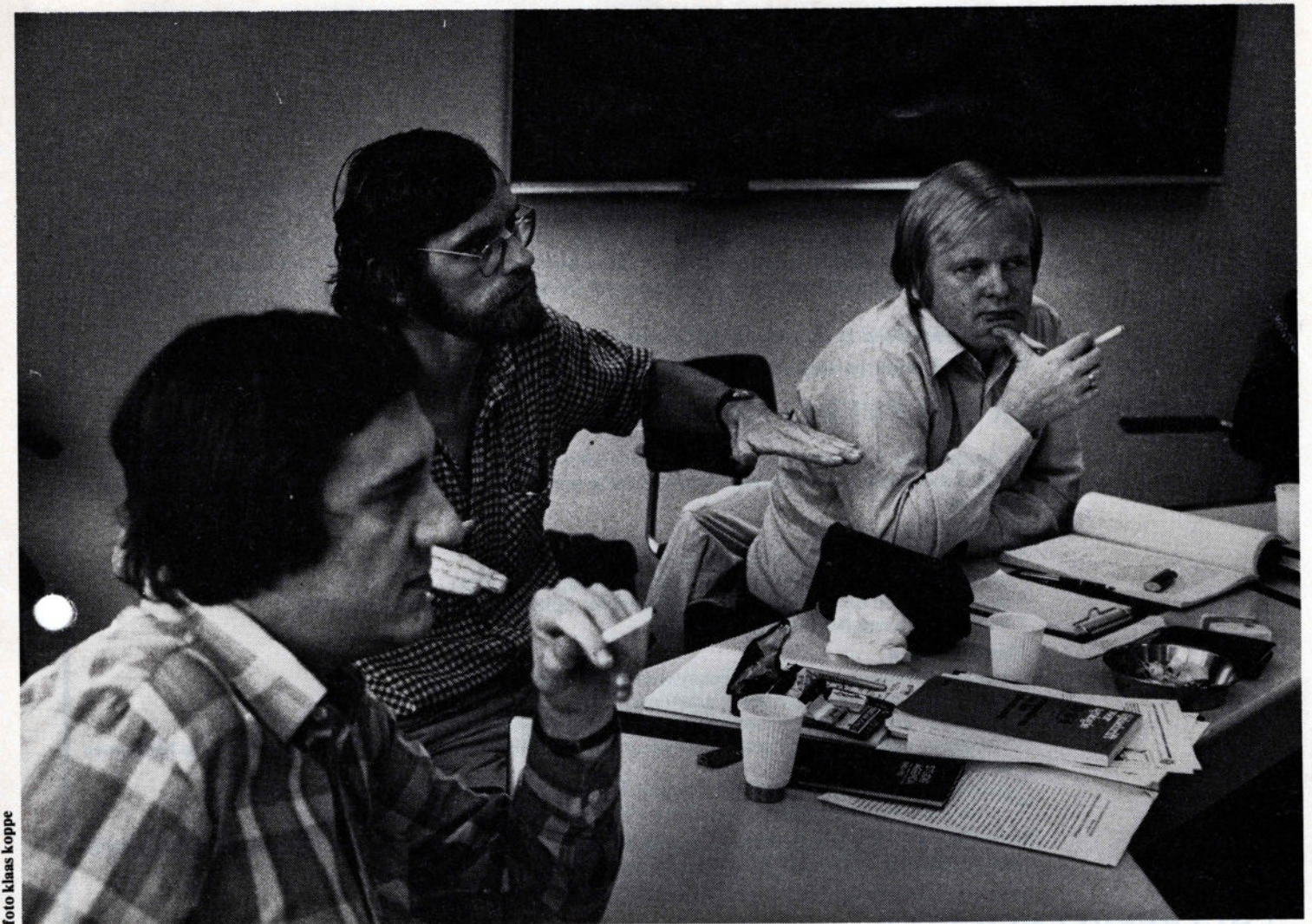


foto Klaas koppe

Van links naar rechts: Wil van de Leur, Henk Bezemer en Johan de Vriendt.

instituten. Apparaten die in de overigens diffuse sfeer met opbouwwerk te maken hadden, trekken zich terug, laten zich opnemen in de agogische fractie van de overheid, zij het binnen de muren van het gemeentehuis of van de provincie. Het gaat hen nu alleen nog om beleidsadvies en doelmatige planning. Ook van hen uit wordt het opbouwwerk weggeschoven.

Aan de andere kant zie je veel hardere opstellingen in bevolkingsinitiatieven, zonder dat er onmiddellijk een vraag in de richting van deskundigen wordt gesteld. Dat brengt de opbouwwerker voor het probleem: hoe ziet mijn positie er uit? Hoe moet ik reageren op het zich uitbreidende staatsapparaat met agogische voorzieningen erin, en hoe moet ik reageren op de bewegingen in de bevolking, neem bijvoorbeeld de krakers...'

Wolfgang Beck: 'Ja, maar je moet je toch afvragen wat je in alle redelijkheid van het opbouwwerk kunt verwachten? Ik denk bijvoorbeeld aan een opbouwwerkpraktijk waar de werker alléén voor een wijk van vijftien duizend mensen staat. Die praktijk moet je plaatsen in de gemeentelijke context, met middelen die steeds minder worden. Tegelijkertijd worden de levenskosten van de mensen ontzettend verhoogd. Dat vormt een aanslag op de inkomens. Plaats in de context

van die wijk nog eens de enorme, helemaal niet uitgediepte verstrengeling van wijkacties met de partijpolitieke lijnen, met het hele representatieve democratiemodel, dat soms tot onherkenbare vertekeningen van problemen leidt.... Wat moet die werker kiezen? Hij heeft te maken met een wijkcentrum, een wijkactiegroep, partijpolitieke afdelingen.... allemaal in eenzelfde, in dit geval grootstedelijke, wijk. Groeperingen, die soms samenwerken, maar vaak rivaliseren. Voor mij ontstaat dan een groot probleem: wie mag er namens de wijk spreken? Hoe wordt in godsnaam het handelen in de wijk gelegitimeerd? Ik accepteer volledig de keuzemomenten, die in de ontwikkeling besloten liggen: overheidsdienst of ondersteuning van bewoners. Maar vanuit welke context moet je die ondersteuning dan benaderen?'

Johan de Vriendt: 'Dat is voor mij ook een groot probleem. Ik geloof in die situatie ook niet meer in solitair werkende opbouwwerkers. Ik denk dat zij de legitimatie nodig hebben van een instelling waarbij een geheel van zeer actieve vrijwilligers, betrokken in het opbouwwerkproces, verbonden is. De legitimering ligt dan in hun activiteiten en de effecten op de basis van de gemeenschap. Anders dan zo, zie ik het niet mogelijk.'

Wim van Rees: 'Die legitimatie zou ook al een

beetje aan het licht kunnen komen door middel van de coalities, die het opbouwwerk aangaat. Het opbouwwerk in z'n eentje voor een vijftien duizend zielen tellende wijk is natuurlijk een farce. Dat komt niet verder dan overleven.

Je zou een stap verder kunnen komen door te kijken waar de coalities liggen of kunnen liggen, met welke institutionele en niet-institutionele bewegingen.'

Wil van de Leur: 'Je kunt ook spreken van legitimatie wanneer de opbouwwerker meewerkt aan oplossingen, die de levensvoorwaarden van mensen beduidend verbeteren. Het werk moet vooral niet wegzakken in 'agogiseren'....'

Paul Kuijpers: 'Het werk zit ook in behoorlijk ingewikkelde verhoudingen. Kijk naar hoe het opbouwwerk in het verleden in 'de wijk' is terecht gekomen. Die wijken zijn territoriale eenheden, maar door de overheid aangewezen als 'te bewerken door opbouwwerkers', gesubsidieerd door diezelfde overheid. Het valt binnen de pogingen van die overheid om overzicht te houden, controle uit te oefenen en een binding te houden met het gebied waarover die overheid zeggenschap heeft.

Wanneer je in zo'n situatie al die verschillende tegengestelde en samenwerkende groeperingen ziet, zoals Wolfgang dat straks schetste, dat moet het opbouwwerk op een heel andere manier zijn eigen positie definiëren. Die is altijd omschreven geweest als een soort afgeleide van de overheid, in de zin van participatiebevordering. Maar wanneer je uitgaat van maatschappelijke tegenstellingen, van een strijdsituatie, dan is dat niet vol te houden. Dan vraagt dit niet alleen een nieuwe positiebepaling van de werker, maar ook het kiezen voor groepen waarmee men werkt. Dat moet weer leiden tot andere organisatievormen. De geïsoleerde werker kan niet meer overeind blijven.'

Wim van Rees: 'Je ziet al een begin daarvan. Steeds meer werkers, die zich zonder meer neerlegden bij een territoriale beperking zien dat die beperking versluierend werkt. Zij zetten een andere beperking ervoor in de plaats: het consequent meewerken met zeer specifieke groepen, waar het onderscheid in klassen en mannen, vrouwen een grote rol in gaat spelen. Je kiest niet meer voor een wijk, maar voor een groep.'

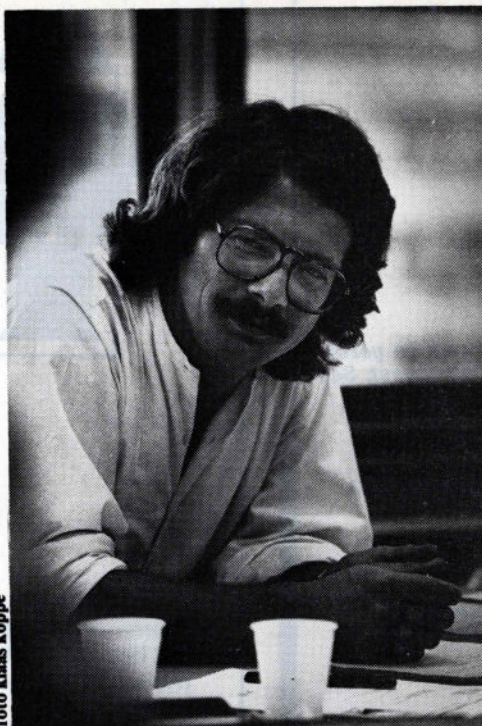
Paul Kuijpers: 'Je moet dan wel uitkijken dat je niet vervalt in een soort populisme: alles wat de bevolking doet en wil is goed. Je moet kunnen onderscheiden met welke problemen je wel en niet wil omgaan, in welke mate je dat doet, hoe je dat strategisch het beste kunt benaderen....'

Henk Bezemer: 'Dat is des te moeilijker wanneer je bedenkt dat de werker een legitimatie ook naar zichzelf toe legt. Hij neemt beslissingen alleen al op grond van het feit dat hij werkt. Hij houdt soms een groep in stand, waarvan de waarde voor de buurtbewoners door de werker niet aangegeven kan worden.'

Heeft het soort keuzes waarover gesproken wordt nu consequenties voor de organisatiestructuur waarin de opbouwwerker werkt? De meeste sprekers vinden van wél. Welke consequenties is nog maar heel aarzelend duidelijk.

Wolfgang Beck noemt het 'buurtbureau', waar bewoners deskundigheid per onderwerp kunnen halen. Waar juristen, planners en architecten gevraagd kunnen worden om de normen van de overheid te toetsen op het belang voor de buurt. Politieke controlebaarheid zou dan via de wijkraad, het wijkcomité of het wijkcentrum kunnen lopen. Wim van Rees denkt aan het Engelse voorbeeld van een 'resource-centrum', waar groepen te rade kunnen gaan bij de specifieke kennis die zij denken nodig te hebben voor hun problemen - problemen, die dan ook het territorium van een buurt of wijk te buiten kunnen gaan.

Johan de Vriendt verhaalt uit Belgische ervaringen. Daar kent men een soort 'herverdelingsfonds', waar mensen, die vinden dat zij teveel verdienen maandelijks een deel van hun



Wim van Rees

wedde in kunnen storten. Daar worden dan werkers en projecten uit betaald. Of, zoals hij het noemt 'het fenomeen van de grote en de kleine potten'. Op de kleine potten vindt een minitieuze controle plaats van iedere franc die wordt uitgegeven, terwijl de grote potten praktisch ongemoeid worden gelaten. Een voorbeeld hoe daarvan gebruik te maken is: 'Ik denk bijvoorbeeld aan de ziekteverzekering. Opbouwwerk, dat zich vooral met aspecten van gezondheidszorg bezighoudt, kan artsen in loondienst nemen. Het verschil met de wettelijke tarieven van de ziekteverzekering kan dan voor het opbouwwerkaspect van de zaak gebruikt worden.'

Wolfgang Beck: 'Bij alle initiatieven zal de organisatievorm recht moeten doen aan de dynamiek die in het onderwerp besloten ligt. Er wordt veel te veel in termen van geïnstitutionaliseerde zaken gedacht. De mensen zouden een beschikkingsrecht op een bepaalde begroting moeten hebben waardoor ze zelf konden bepalen welke deskundigheid bij welk probleem behoort. Misschien is de opbouwwerker dan niet meer nodig voor bepaalde projecten. De verbinding tussen zo'n structuur, waar je over spreekt wanneer je het over 'organisatievormen' hebt en het proces dat zich afspeelt is erg moeilijk.

Sorry voor het dure woord, maar de dialectiek tussen proces en structuur zou je kunnen zien als een agogisch surplus. Dat is nou net waar een jurist of architect zich niet mee bezig houdt. Dat zou het specifieke werk voor een opbouwwerker kunnen zijn; ervoor zorgen dat de organisatiestructuur correspondeert met de situatie waarin de wijk, en de groepen in die wijk, zich bevinden.

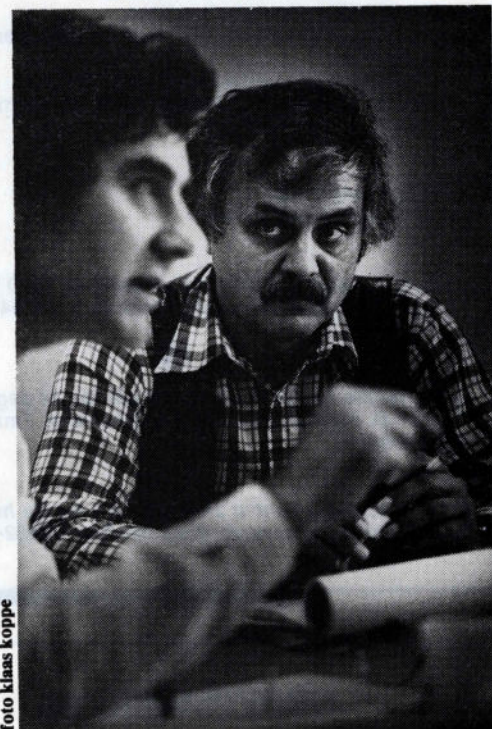
Henk Bezemer: 'Ik vind wel, dat je op moet passen om de werker in de wijk niet te kleineren. Hij moet proberen de eigenheid van

hoe mensen zich organiseren duidelijk te krijgen.'

Wil van de Leur: 'Het eigene van de opbouwwerker in dit geheel zit 'm ook in de aard van zijn opdracht. Hij heeft een dubbele legitimatie, zowel naar de overheid als naar de bewoners. Dat hebben andere agogen niet, die hebben een meer algemene opdracht...'

Henk Bezemer: 'Maatschappelijk werkers bijvoorbeeld worden betaald om mensen met problemen te helpen, en niemand controleert hoeveel ze helpen en hoe...'

De deelnemers aan het gesprek realiseren zich allemaal de hindernissen in de praktijk om over dit positie kiezen helder en systematisch te kunnen denken. Het is bekend hoe een overvolle werksituatie nog amper de ruimte biedt om over deze zaken na te denken. Er wordt weinig gesystematiseerd en vastgelegd. Bovendien wordt nu de rekening van democratiserende sociale academies gepresenteerd. Van de begeleiding valt ook niet teveel te verwachten. 'Bijna elke consulent houdt zich alleen nog maar met organisatorische klussen bezig.' Onder andere door het salarissysteem wordt het uitvoerende werk leeggezogen naar hogere posten. De know-how, zo die er al is, zit te weinig verbonden met het uitvoerend werk. Ga dan maar eens over dit soort zaken grondig discussieren...



Wolfgang Beck

Toch moet het er van komen. De overweldige belangstelling voor het congres - tegen de vierhonderd deelnemers meldden zich aan terwijl er nog geen tweehonderd plaatsen zijn - doet vermoeden dat de vraagstelling niet alleen theoretisch is. Misschien mogen opbouwwerkers zich wel gelukkig prijzen met hun benarde positie. Zij worden tenminste gedwongen positie te kiezen en te weten voor wie ze willen werken.